

عوامل مرتبط با میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه Personnel partnership on Friday pray related factors

تاریخ پذیرش: ۸۷/۹/۲۵

تاریخ دریافت: ۸۶/۵/۸

Ahmadi Kh. PhD[✉], Bigdeli Z. BSc, Raeesi F. MSc

خدابخش احمدی[✉]، زهرا بیگدلی^۱، فاطمه رئیسی^۱

Abstract

Introduction: Friday praying Ceremony is of great importance in Islamic culture and research in this field is absolutely essential. The following research intends to investigate the related factors of participating personnel on Friday pray.

Method: This study was a survey research in which data was collected using researcher-made questionnaire which was including demographic data, participating in Friday praying ceremony, and personal, familial and social factors which are in relationship with participating in Friday praying ceremony. Target population of this study were selected from part of military personnel, 1205 personnel were selected randomly using multistage cluster sampling.

Results: The two most effective factors in participating were attitude toward ceremony and also religious beliefs. Also, demographic factors such as sex, war records and type of membership are related to participating on Friday pray.

Conclusion: There are different methods for increasing participation in Friday praying ceremony, such as training religious beliefs, improving attitudes toward Friday praying ceremony, facilities for participating families in Friday praying ceremony, organizing groups like, group of colleges, neighbors, etc. for participating and also free transportation facilities.

Keywords: Friday Pray, Personnel

چکیده

مقدمه: در فرهنگ اسلامی نماز جمعه دارای جایگاه و اهمیت ویژه‌ای است. لذا بررسی و آسیب‌شناسی این فریضه، امری مهم و اساسی است. بر این اساس تحقیق حاضر با این هدف انجام شد که عوامل مرتبط با میزان شرکت کارکنان یک واحد نظامی در نماز جمعه را شناسایی نماید.

روش: روش تحقیق زمینه‌یابی (پیمایشی) است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات و سنجش متغیرها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته با ابعاد مشخصات دموگرافیک، وضعیت شرکت در نماز جمعه و عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتبط با شرکت در نماز جمعه بود. جامعه آماری پژوهش کارکنان یک واحد نظامی در کشور بودند که تعداد ۱۲۰۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود.

یافته‌ها: دو عامل "نگرش و اعتقاد به نماز جمعه" و "میزان تقیدات مذهبی افراد" بیشترین تاثیر را در شرکت یا عدم شرکت در نماز جمعه داشت. همچنین میزان شرکت در نماز جمعه با جنسیت، سابقه جبهه، سابقه جانبازی و نوع عضویت کارکنان ارتباط داشت.

نتیجه‌گیری: افزایش تقیدات مذهبی، تلاش برای بهبود نگرش و افزایش اعتقاد نسبت به نماز جمعه، انجام اقداماتی در جهت فراهم‌سازی تسهیلاتی برای شرکت افراد به صورت خانوادگی و در قالب گروه‌های همکاران، هم‌محل، هم‌مسجدی و سایر گروه‌ها در نماز جمعه و فراهم‌سازی تسهیلات تردد رایگان و راحت به نماز جمعه، می‌تواند موجب افزایش میزان مشارکت افراد در نماز جمعه شود.

کلیدواژه‌ها: نماز جمعه، کارکنان

[✉] **Corresponding Author:** Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran
Email: kh_ahmady@yahoo.com

[✉] مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج)، تهران، ایران
^۱ مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج)، تهران، ایران

مقدمه

آموزه‌های مذهبی و عمل به آنها از عوامل بهزیستی است [۱]. رفتار مذهبی و از جمله دعا، برنامه‌های تربیتی و انسان‌ساز است و با سلامت روانی ارتباط دارد [۲]. در بین عبادات مذهبی نماز جمعه ویژگی خاصی دارد. نماز جمعه عبادتی است سیاسی-اجتماعی که دین اسلام آن را به جماعت سفارش کرده و حتی در شرایطی واجب دانسته است. نماز جمعه مراسمی است منظم از نظر مکان، زمان، تواتر و شکل برگزاری که در برگزاری آن اهداف دینی، سیاسی و اجتماعی لحاظ شده است [۳].

شرکت در نماز جمعه به دلایل متعددی مهم است: اولاً، شرکت در نماز جمعه بسیار توصیه شده است. خداوند می‌فرماید "ای کسانی که ایمان آورده‌اید، در هنگامی که برای نماز در روز جمعه ندا داده شد، پس به سوی یاد خدا (اقامه نماز جمعه) بشتابید، داد و ستد را رها کنید که این برای شما بهتر است اگر بدانید" [۴]. درباره نماز جمعه رسول خدا (ص) می‌فرماید "هر کس که ایمان دارد در روز جمعه نباید نماز جمعه را فراموش کند" [۵]، یا در روایتی دیگر از امیرالمومنین (ع) آمده است که "روز پنج‌شنبه دارویی نخورید که شما را در بستر بیاندازد تا مبادا نماز جمعه فردا از دست‌تان برود" [۶]. ثانیاً، طی روایاتی عدم شرکت در نماز جمعه مورد مذمت و نکوهش قرار گرفته است، رسول خدا (ص) می‌فرماید "هر کس سه جمعه متوالی بدون عذر و بیماری عمداً در نماز جمعه شرکت نکند بر دل او مهری از نفاق زده می‌شود" [۷]. ثالثاً، دشمنان اسلام و انقلاب که همواره در صدد ایجاد تفرقه و تضعیف مسلمانان هستند، از برگزاری مراسم نماز جمعه ناراحت می‌شوند و دایماً تلاش دارند تا این سد استوار ایمانی را بشکنند، امامان جمعه را تضعیف کنند و مردم را از شرکت باشکوه در آن بازدارند. بر همین اساس است که امام خمینی (ره) می‌فرماید "نمازهای جمعه را باشکوه بجای آرید ... که شیطان‌ها از مسجد می‌ترسند، از نماز می‌ترسند" [۸]. رابعاً، مطابق فتوای مقام معظم رهبری "هر چند نماز جمعه در عصر حاضر واجب تخییری است ولی با توجه به فواید و آثار شرکت در آن، سزاوار نیست که مومنین خود را از برکات حضور در این نماز به مجرد تشکیک در عدالت امام جمعه و یا عذرهای واهی دیگر محروم سازند"، همچنین معظم‌له می‌فرماید "ترک حضور و شرکت نکردن در نماز عبادی-سیاسی جمعه به خاطر اهمیت ندادن به آن شرعاً مذموم است و خودداری کردن از شرکت در آن به صورت دایمی وجه شرعی ندارد" [۹].

شرکت در نماز جمعه ویژه فشر خاصی نیست و داشتن هرگونه امتیاز در نماز جمعه به‌جز تقوای الهی باطل است [۳]. شرکت در نماز جمعه متغیری چند عاملی است و عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی در آن نقش دارد [۱۰]. از بین این عوامل برخی اهمیت بیشتری دارند. می‌توان گفت کسانی که در نماز جمعه شرکت می‌کنند، دارای اعتقادات دینی و تقیدات مذهبی بیشتری هستند.

مقصد مهم نماز جمعه ایجاد ارتباطی مستمر بین حکومت و مردم است تا هم حکومت مردمی بماند و هم غایبات و ارزش‌های مورد نظر اسلام در حکومت پیاده شوند [۱۱]. می‌توان گفت که وجهه دینی نماز جمعه بر سایر جنبه‌های آن غلبه دارد. البته این به این معنی نیست که نماز جمعه صرفاً عملی عبادی و دینی است، بلکه مفهومی گسترده و مرتبط با سیاست و اجتماع است [۱۰، ۱۱].

میزان مشارکت در نماز جمعه تحت تاثیر عوامل مختلفی است و همچون هر نهاد دیگری از تحولات اجتماعی متأثر می‌شود و هر نوع تغییر اجتماعی می‌تواند بر میزان مشارکت مردم در نماز جمعه تاثیر بگذارد [۱۰]. این عوامل را می‌توان در مولفه‌هایی گروه‌بندی کرد که انگیزه، موقعیت اجتماعی، ویژگی شخصیتی، محیط سیاسی، مهارت‌ها، منابع و اعتقادات شخصی از جمله آنهاست [۱۳، ۱۴]. از نظر ویژگی‌های شخصیتی و اجتماعی می‌توان گفت که هر چه فرد اجتماعی‌تر و برون‌گراتر باشد بیشتر احتمال دارد در مسایل سیاسی و اجتماعی مشارکت کند [۱۵]. در این زمینه پژوهشی نشان داده که درصد شاغلین شرکت‌کننده در نماز جمعه ۴/۴٪ و غیرشاغلین ۵۱/۷٪ است [۱۲]. افراد در دو سطح اجتماعی-اقتصادی پایین و متوسط بیشتر در نماز جمعه شرکت می‌کنند [۳]. در تحقیق دیگری که با شرکت‌کنندگان نماز جمعه صورت گرفت نشان داده شد که ۵۵٪ پاسخ‌گویان هر هفته در نماز جمعه شرکت می‌کنند و در کل ۹۰٪ پاسخ‌گویان بیشتر هفته‌ها در نماز جمعه شرکت دارند. اکثر نمازگزاران بعد محتوایی نماز جمعه را خوب و مناسب ارزیابی کرده و آگاهی مردم از مسایل روز کشور، رسیدگی به مشکلات مردم، ارشاد و هدایت آنها به سوی معنویات و دین را جزء مهم‌ترین کارکردهای نماز جمعه دانسته‌اند. همچنین از نظر آنها محتوای ضعیف، تکراری و جناحی بودن، مهم‌ترین آسیب‌های نماز جمعه است [۱۶].

با وجود اهمیت فراوانی که نمازهای جمعه و جماعات از نظر فردی، اجتماعی و سیاسی دارند، متأسفانه تحقیقات میدانی کمی در این زمینه صورت گرفته است. با این حال برخی تحقیقات انجام شده نتایج قابل توجهی را ارائه داده است. در تحقیقات انجام‌شده نشان داده شده که عواملی چون معماری ساختمان نمازخانه، امکانات رفاهی محل نماز، تداخل برنامه‌های آموزشی و اداری با وقت نماز، حضور مسئولین در نماز، نوع برخورد امام جماعت، مدت سخنرانی، موضوع سخنرانی و برنامه‌های حاشیه‌ای نماز در میزان حضور کارکنان و دانشجویان موثر بوده است. نگرش بیشتر مردم در مورد برپایی مراسم نماز جماعت در اماکن عمومی مثبت است و اکثر پاسخ‌دهندگان با برگزاری نماز جمعه موافق هستند [۱۷]. فضای مناسب مسجد، قدمت مسجد، رفتار اجتماعی نمازگزاران، قدرت برنامه‌ریزی و آگاهی سیاسی امام جماعت، فعالیت‌های سیاسی-اجتماعی مسجد و توجه به جوانان با میزان حضور جوانان در مساجد ارتباط دارد. حدود ۹۰٪ شرکت‌کنندگان در نماز جمعه در سطح اقتصادی متوسط و پایین هستند و تنها ۱۰٪ به پایگاه

آماده‌سازی مراحل زیر را طی کرد: مطالعه ابعاد متغیرها، تدوین اولیه پرسش‌نامه، بررسی روایی- صوری و محتوایی، اجرای آزمایش و بررسی اعتبار و تدوین نهایی پرسش‌نامه. لازم به ذکر است که جهت افزایش اعتماد پاسخ‌دهندگان مشخصات نام و نام‌خانوادگی، آدرس و سایر مواردی که موجب شناسایی فرد شود اخذ نشد و سایر مشخصات دموگرافیک هم در انتهای پرسش‌نامه قرار گرفت. این پرسش‌نامه شامل مقیاس‌های فرعی میزان شرکت در نماز جمعه، وضعیت روابط و مشکلات خانوادگی، ویژگی‌های روان‌شناختی، وضعیت امکانات رفاهی در نماز جمعه، وضعیت اشتغال، طرز نگرش به امام جمعه، فضای نماز جمعه، وضعیت اعتقادات دینی، میزان تقیدات مذهبی، میزان اعتقاد به نظام و فعالیت اجتماعی و سیاسی بود. هر مقیاس فرعی پرسش‌نامه دارای ۵ سؤال بود. پاسخ‌سئوالات با استفاده از مقیاس پنج سطحی لیکرت تنظیم شده بود. پرسش‌نامه پس از تدوین اولیه از نظر روایی محتوا و سازه مورد بررسی و تایید قرار گرفت و برای تایید آن علاوه بر پژوهش‌های دیگران از همکاران و متخصصان روان‌شناسی و جامعه‌شناسی استفاده شد. همچنین اعتبار پرسش‌نامه با استفاده از روش همبستگی درونی بررسی شد. میزان همبستگی درونی پرسش‌نامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه به میزان ۰/۹۵ و برای هر مقیاس فرعی به شرح زیر به دست آمد که میزان قابل قبولی برای پژوهش بود: میزان شرکت در نماز جمعه: ۰/۷۱، وضعیت روابط و مشکلات خانوادگی: ۰/۶۱، ویژگی‌های روان‌شناختی: ۰/۶۹، وضعیت امکانات رفاهی در نماز جمعه: ۰/۶۹، وضعیت اشتغال: ۰/۶۸، طرز نگرش به امام جمعه: ۰/۵۸، طرز نگرش به نماز جمعه: ۰/۵۸، فضای نماز جمعه: ۰/۸۱، وضعیت اعتقادات دینی: ۰/۵۰، میزان تقیدات مذهبی: ۰/۹۰، میزان اعتقاد به نظام: ۰/۵۰، فعالیت اجتماعی و سیاسی: ۰/۷۹. پرسش‌نامه هم به صورت فردی و هم به صورت گروهی با گروه‌های کوچک (حداکثر ۱۰ نفر) قابل اجرا بود. برای تکمیل پرسش‌نامه از سوی پاسخ‌گویان، ترجیحاً از روش گروهی استفاده شد تا میزان مقاومت پاسخ‌گویان در پاسخ به سئوالات کاسته شود. البته تعداد هر گروه بیش از ۱۰ نفر نبود.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از پژوهش از روش‌های آمار توصیفی مانند محاسبه فراوانی، درصد فراوانی و رتبه درصدی استفاده شد. برای نشان دادن و توصیف اطلاعات به صورت جداول از آزمون‌های پارامتریک t و برای مقایسه معنی‌داری تفاوت بین متغیرهای مورد بررسی در تعیین عوامل مرتبط با میزان حضور در نماز جمعه از تحلیل واریانس استفاده شد.

یافته‌ها

نتایج بررسی اطلاعات دموگرافیک در جدول ۱ نشان داده شده است. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش در زمینه میزان شرکت

اجتماعی- اقتصادی بالا تعلق دارند و ۸۰٪ شرکت‌کنندگان در نماز جمعه از نظر دینداری در سطح قوی و خیلی قوی و بقیه در سطح متوسط از نظر دینداری هستند [۳]. همچنین میزان مشارکت در نماز جمعه از سوی زنان کمتر از مردان است [۱۸].

تلاش روزافزون دشمن برای کاهش رغبت به شرکت در نمازهای جمعه شاهدی بر تاثیر نماز جمعه در وحدت ملی است. فریضه‌ای با این جایگاه و اهمیت در فرهنگ اسلامی در خور توجه و عنایت ویژه‌ای است. بر این اساس بررسی و آسیب‌شناسی این فریضه، مهم و اساسی است. باید تلاش کرد تا این سنگر تحکیم‌بخش دل‌های مومنین و این مدرسه انسان‌ساز با کاهش حضور فرزندان انقلاب مواجه نشود. کاهش شرکت مردم در نماز جمعه پیامدهای منفی برای نظام اسلامی دارد و موجب خرسندی دشمنان نظام می‌شود. لذا تلاش برای افزایش مشارکت موجب تقویت نظام خواهد بود. بر این اساس، درصدد برآمدیم تا تحت پژوهشی علمی که به صورت میدانی انجام شد میزان شرکت کارکنان یک واحد نظامی در نماز جمعه را بررسی کرده و عوامل موثر بر آن را شناسایی کنیم.

روش

روش تحقیق زمینه‌یابی (پیمایشی) بود. زمینه‌یابی فرآیندی پژوهشی است که به منظور جمع‌آوری اطلاعات درباره موضوعاتی از قبیل اینکه مردم چه می‌دانند، چه فکر می‌کنند و یا چه رفتاری انجام می‌دهند مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته باید توجه داشت که در این پژوهش آنچه مورد سنجش قرار می‌گیرد اظهارات افراد درباره موضوعی خاص است و نه آنچه واقعا وجود دارد. هدف اساسی این نوع تحقیق، هم توصیف و هم تبیین است [۱۹]. هدف پژوهش حاضر، توصیف وضع موجود، یعنی میزان حضور کارکنان در نماز جمعه بوده است.

پژوهش در سال ۱۳۸۶ انجام شد و جامعه آماری آن کارکنان یک واحد نظامی در کشور بودند. تعداد نمونه ۱۳۰۰ نفر محاسبه شد. تعداد نمونه با استفاده از جدول کرسی و مورگان [۲۰] برای پژوهش‌های توصیفی تعیین شد. میزان محاسبه شده از جدول برای افزایش اعتبار نتایج، در نظر گرفتن اُفت و وجود دو گروه زنان و مردان در جامعه آماری به میزانی بیش از دو برابر افزایش داده شد. با توجه به اینکه برخی از افراد منتخب از همکاری در تکمیل پرسش‌نامه‌ها خودداری کردند و برخی از پرسش‌نامه‌ها نیز مخدوش بود و کنار گذاشته شد، در مجموع تعداد ۱۲۰۵ پرسش‌نامه داده‌دهی شده و در نتایج مورد استفاده قرار گرفت. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود. تعداد افراد مورد نظر از بین کارکنان یک واحد نظامی با روش تصادفی منظم و با رعایت نسبت‌های نوع جنس، رده، محل خدمت و درجه انتخاب شدند.

ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات و سنجش متغیرها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود. این پرسش‌نامه برای تدوین و

جدول ۲) چگونگی شرکت در نماز جمعه

وضعیت	میزان شرکت شرکت	فراوانی	درصد
میزان شرکت به همراه اعضای خانواده	اصلا	۱۴۸	۱۲/۳
	کم	۲۶۳	۲۱/۸
	متوسط	۴۸۱	۳۹/۹
	زیاد	۲۵۲	۲۰/۹
	خیلی زیاد	۵۰	۴/۱
نامشخص	۱۱	۰/۹	
جمع	۱۲۰۵	۱۰۰	
میزان شرکت به همراه اعضای گروه‌های فرهنگی یا همکاران	اصلا	۴۳۲	۳۵/۹
	کم	۳۶۱	۳۰
	متوسط	۲۵۳	۲۱
	زیاد	۱۰۶	۸/۸
	خیلی زیاد	۳۳	۲/۷
نامشخص	۲۰	۱/۷	
جمع	۱۲۰۵	۱۰۰	

بررسی مقایسه‌ای میزان شرکت در نماز جمعه بر اساس متغیرهای دموگرافیک تفاوت معنی‌داری بر اساس جنسیت، سابقه جبهه و جانبازی و نوع عضویت نشان داد ($p < 0.01$). کارکنان مرد بیش از کارکنان زن، کارکنان دارای سابقه جبهه و جانبازی بیش از افراد فاقد این سوابق و کارکنان رسمی بیش از اعضای قراردادی و بورسیه در نماز جمعه شرکت می‌کردند. در میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه بر حسب وضع تاهل، سابقه اسارت، میزان تحصیلات، درجه، وضع اقتصادی، نوع مسکن و موقعیت جغرافیایی محل سکونت تفاوت معنی‌داری ($p < 0.05$) دیده نشد (جدول ۳).

نتایج حاصل از بررسی رابطه بین متغیرهای دموگرافیک و میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین میزان شرکت در نماز جمعه به ترتیب با مدت سابقه جبهه به میزان ۰/۱۶، با تعداد فرزندان به میزان ۰/۱۵، با درصد جانبازی به میزان ۰/۱۱، با سن به میزان ۰/۱۰ ($p < 0.01$) و با سنوات خدمتی به میزان ۰/۰۷ ($p < 0.05$) رابطه همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

همچنین در بررسی رابطه بین میزان شرکت در نماز جمعه و عوامل فردی - اجتماعی مورد مطالعه در این پژوهش ملاحظه شد که میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه به ترتیب با تقیدات مذهبی آنها به میزان ۰/۴۳، با نگرش و اعتقاد آنها به نماز جمعه به میزان ۰/۴۱، با ویژگی‌های امام جمعه به میزان ۰/۳۶ و با میزان مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی آنها به میزان ۰/۳۰ رابطه همبستگی مثبت و معنی‌داری ($p < 0.01$) دارد. وجود چنین رابطه‌ای به این معنی است که با افزایش تقیدات مذهبی، اعتقاد به نماز جمعه، وجود ویژگی‌های مثبت در امام جمعه و افزایش مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی، میزان شرکت افراد در نماز جمعه افزایش می‌یابد (جدول ۴).

کارکنان در نماز جمعه، ملاحظه شد که حدود ۲۵٪ افراد بیشتر اوقات به همراه اعضای خانواده و ۱۱/۵٪ بیشتر اوقات با همکاران و اعضای گروه‌های فرهنگی در نماز جمعه شرکت می‌کردند. از سوی دیگر ۳۴٪ بدون خانواده و یا خیلی کم با خانواده و ۶۶٪ بدون همراهی اعضای گروه‌های فرهنگی و یا خیلی کم با این گروه‌ها در نماز جمعه شرکت می‌کردند (جدول ۲).

جدول ۱) اطلاعات دموگرافیک جمعیت مورد بررسی

متغیر	سطوح	فراوانی	درصد
جنس	مرد	۱۰۰۹	۸۳/۷
	زن	۱۹۶	۱۶/۳
سن	زیر ۲۹ سال	۳۷۳	۳۱
	بین ۳۰ تا ۳۹ سال	۴۰۰	۳۳/۲
	بین ۴۰ تا ۴۹ سال	۳۸۲	۳۱/۷
وضعیت تاهل	مشخص نشده	۱۷	۱/۴
	مجرد	۱۸۴	۱۵/۳
میزان تحصیلات	متاهل	۱۰۱۳	۸۴/۱
	مشخص نشده	۸	۰/۷
نوع عضویت	زیر دیپلم	۴۰۰	۳۳/۲
	دیپلم	۷۳۴۱	۶۰/۱
سابقه جبهه	تحصیلات عالی	۷۰	۵/۸
	مشخص نشده	۱۱	۰/۹
سابقه جانبازی	رسمی	۱۰۷۲	۸۸/۹
	قراردادی	۱۰۲	۸/۵
سابقه اسارت	دانشجو	۳۱	۲/۶
	دارند	۵۰۶	۴۲
وضعیت اقتصادی	ندارند	۶۹۹	۵۸
	دارند	۲۲۳	۱۸/۵
نوع مسکن	ندارند	۹۸۲	۸۱/۵
	دارند	۲۱	۱/۷
محل سکونت	ندارند	۱۱۸۴	۹۸/۳
	پایین	۲۰۸	۱۷/۳
وضعیت اقتصادی	متوسط	۹۴۲	۷۸/۲
	بالا	۳۰	۲/۵
نوع مسکن	مشخص نشده	۲۵	۲/۱
	شخصی	۵۵۹	۴۶/۴
محل سکونت	اجاره ای	۳۳۱	۲۷/۵
	سازمانی	۱۱۶	۹/۶
وضعیت اقتصادی	پدری	۱۹۲	۱۵/۹
	مشخص نشده	۷	۰/۶
محل سکونت	شمال شهر	۱۵۶	۱۲/۹
	جنوب شهر	۳۰۸	۲۵/۶
وضعیت اقتصادی	مرکز شهر	۳۰۳	۲۵/۱
	شهرک‌های اطراف شهر	۳۲۷	۲۷/۱
محل سکونت	مناطق دور از شهر	۵۷	۴/۷
	مشخص نشده	۵۴	۴/۵

جدول ۳) نتایج آزمون t و تحلیل واریانس یکراهه برای مقایسه میزان شرکت در نماز جمعه بر اساس متغیرهای دموگرافیک

متغیر	گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	میزان f/t	سطح معنی داری	جایگاه تفاوت
جنس	۱- مردان	۲/۱۸	۰/۹۹	۷/۳۹	**۰/۰۰۰۱	۱ > ۲
	۲- زنان	۱/۵۹	۰/۹۸			
وضعیت تأهل	۱- مجرد	۲/۱۰	۱/۰۴	۰/۱۳	-۰/۸۹	-
	۲- متأهل	۲/۰۹	۱/۰۱			
سابقه جبهه	۱- دارند.	۲/۲۵	۰/۹۸	۴/۵۴	**۰/۰۰۰۱	۱ > ۲
	۲- ندارند.	۱/۹	۱/۰۲			
سابقه جانبازی	۱- دارند.	۲/۳۵	۰/۹۹	۴/۱۸	**۰/۰۰۰۱	۱ > ۲
	۲- ندارند.	۲/۰۳	۱/۰۷			
سابقه اسارت	۱- دارند.	۲/۳۹	۱/۱۰	۱/۳۵	-۰/۱۷	-
	۲- ندارند.	۲/۰۹	۱/۰۱			
میزان تحصیلات	۱- ابتدایی و راهنمایی	۲/۳۲	۱/۱۷	۰/۴۱	-۰/۸۳	-
	۲- دبیرستان	۲/۰۷	۱/۰۹			
	۳- دیپلم	۲/۰۸	۰/۹۴			
	۴- فوق دیپلم و لیسانس	۲/۱۰	۱/۰۲			
	۵- فوق لیسانس و دکترا	۲/۰۲	۰/۹۸			
	۶- علوم جوزهی	۲	۱/۵۸			
نوع عضویت	۱- رسمی نظامی	۲/۱۹	۰/۹۹	۸/۸۹	**۰/۰۰۰۱	۱ و ۳ و ۴
	۲- رسمی کارمندی	۱/۸۴	۰/۹۹			
	۳- قراردادی	۱/۷۸	۱/۰۵			
	۴- بورسیه	۱/۷۴	۱/۰۶			
درجه	۱- درجه داری	۲/۱۵	۰/۹۷	۱/۶۸	-۰/۱۶	-
	۲- افسری جزء	۲/۰۸	۰/۹۷			
	۳- افسری ارشد	۲/۱۴	۱/۰۵			
	۴- سرداری	۲/۶۴	۰/۷۱			
وضعیت اقتصادی	۱- پائین	۱/۹۸	۱/۰۱	۱/۷۴	-۰/۱۷	-
	۲- متوسط	۲/۱۲	۱/۰۱			
	۳- بالا	۱/۹۵	۱/۱۹			
نوع مسکن	۱- شخصی	۲/۱۱	۱/۰۱	۰/۵۹	-۰/۶۱	-
	۲- استیجاری	۲/۰۳	۰/۹۹			
	۳- سازمانی	۲/۱۵	۰/۹۹			
	۴- پدری	۲/۰۹	۱/۰۵			
محل سکونت	۱- شمال شهر	۲	۱/۰۲	۰/۵۹	-۰/۶۶	-
	۲- جنوب شهر	۲/۱۴	۱/۰۱			
	۳- مرکز شهر	۲/۱۱	۱/۰۲			
	۴- شهرک های اطراف	۲/۱	۰/۹۵			
	۵- مناطق دور از شهر	۱/۹۵	۱/۱۳			

** = p < ۰/۰۱

جدول ۴) ضرایب همبستگی میزان شرکت در نماز جمعه و سایر متغیرهای پژوهشی

عوامل	مدت جبهه	تعداد فرزندان	درصد جانبازی	سن	سنوات خدمتی	رتبه و درجه	مدت اسارت	مدت اشتغال
ضریب همبستگی	۰/۱۶	۰/۱۵	۰/۱۱	۰/۱۰	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۲	-۰/۰۲
سطح معنی داری	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۳	۰/۲۳	۰/۵۲	۰/۵۴

عوامل	تقیدات مذهبی	به نماز جمعه	نگرش و اعتقاد	امام جمعه	ویژگی های	سیاسی و	فعالیت اجتماعی	عوامل خانوادگی	اعتقاد به نظام	انسانی و	محیط فیزیکی	مسائل شغلی	مسائل فردی	سهولت دسترسی	اعتقادات دینی
ضریب همبستگی	۰/۴۳	۰/۴۱	۰/۳۶	۰/۳۰	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۳۳	۰/۲۱	۰/۲۰	۰/۱۸	۰/۱۸	۰/۱۸
سطح معنی داری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱

بحث

نماز جمعه عامل پیوند دین و سیاست و عامل وحدت بین مسلمین است. در نظام جمهوری اسلامی ایران نماز جمعه با انقلاب اسلامی مرتبط شده است و بسیاری از جوانان و نوجوانان نماز جمعه را همچون سایر نهادهای انقلابی همراه با انقلاب اسلامی می‌شناسند. از سویی دیگر سازمانهای نظامی، نهادی برای حراست از کشور و نظام اسلامی هستند. لذا حضور آنها در صحنه‌های اجتماعی نظام ضروری است. بنابراین مطالعه ارزش‌های انقلابی به‌ویژه مهم‌ترین آن یعنی شرکت در نماز جمعه در بین آنها مهم و اساسی است. عدم شرکت دائمی در نماز جمعه ممکن است به دلایل متعددی همچون مشکلات فردی [۱۵]، فعالیت شغلی [۱۲]، وضعیت اجتماعی و اقتصادی [۳]، نوع امام جمعه و محتوای خطبه‌ها [۱۶]، امکانات و تسهیلات یا اعتقادات دینی و مذهبی [۱۵] باشد، ولی با توجه به اهمیت و ضرورت نماز جمعه عدم شرکت یا سستی در آن به هر دلیل ممکن جایز نیست [۴، ۵، ۶، ۷، ۸]. لازم است تلاش‌هایی در جهت شرکت گسترده کارکنان در نماز جمعه صورت گیرد. بخشی از این تلاش‌ها می‌تواند در راستای افزایش تقوی و تقیدات مذهبی و بهبود نگرش و اعتقاد افراد نسبت به نماز جمعه باشد. همچنان‌که نتایج نشان داد تقیدات مذهبی و نگرش و اعتقاد به نماز جمعه به ترتیب ۰/۴۳ و ۰/۴۱ با میزان شرکت در نماز جمعه رابطه همبستگی دارند. بنابراین در تأیید یافته‌های پژوهشی دیگران می‌توان گفت که داشتن هرگونه امتیازی در نماز جمعه به‌جز تقوی الهی باطل است [۳] و کسانی که در نماز جمعه شرکت می‌کنند دارای اعتقادات دینی و تقیدات مذهبی بالاتری هستند.

بخشی دیگر از تلاش‌ها در جهت افزایش شرکت کارکنان در نماز جمعه می‌تواند مربوط به امکانات و تسهیلات رفاهی در ایاب و ذهاب و محیط نماز جمعه باشد. وجود امکانات ایاب و ذهاب رایگان از تمامی مراکز، محله‌ها و مساجد که افراد بتوانند به راحتی به نماز جمعه رفت و آمد کنند، می‌تواند امکان شرکت خانوادگی و گروهی را افزایش دهد. معمولاً شرکت با حضور اعضای خانواده و اعضای گروه همکاران، هم‌محلی‌ها و سایر اعضای گروه‌های فرهنگی می‌تواند شرکت در نماز جمعه را به یک اردوی چندساعته تبدیل کند و موجب تشویق بیشتر شرکت‌کنندگان برای شرکت دائمی در نماز جمعه شود. چنین حضوری به شرکت زنان در نماز جمعه نیز کمک می‌کند.

هم تحقیق حاضر و هم تحقیقات دیگر [۱۵] نشان داده‌اند که زنان کمتر از مردان در نماز جمعه شرکت می‌کنند، در حالی که شرکت خانوادگی به‌خوبی می‌تواند این تفاوت را کاهش دهد. هر چند که مسئولیت خانه‌داری و بچه‌داری زنان نیز می‌تواند مانع ایجاد کند؛ که البته ایجاد تمهیداتی از قبیل ایجاد مراکز نگهداری کودک در محیط نماز جمعه یا ایجاد محیط جذاب و جالب برای کودکان و نوجوانان در مصالای نماز جمعه یا اطراف آن می‌تواند موجب جذب آنها شده

و سختی نگهداری از کودک برای مادران در محیط نماز جمعه را کاهش داده و در نهایت به افزایش مشارکت زنان کمک کند. حتی پذیرایی مختصر از شرکت‌کنندگان در نماز جمعه نیز می‌تواند مشوق خوبی باشد؛ به‌ویژه برای افرادی که مسیر دوری را برای شرکت در نماز جمعه طی می‌کنند یا تحمل‌شان نسبت به گرسنگی کمتر است. سومین بخش از تلاش‌های لازم در زمینه افزایش شرکت کارکنان در نماز جمعه تمرکز روی افرادی است که کمتر در نماز جمعه شرکت می‌کنند. مطابق یافته‌های پژوهشی میزان شرکت در نماز جمعه با سابقه جبهه و جانبازی، نوع عضویت، تعداد فرزندان و سن افراد رابطه معنی‌داری دارد. لذا تلاش سازمانی در جهت حراست از ارزش‌های دوران دفاع مقدس و انتقال آن به نسل‌های بعدی، توجه در جذب اعضای جدید و تقویت تقیدات مذهبی در آنها و کمک به مهارت‌های فرزندپروری و حل مشکلات خانوادگی کارکنان می‌تواند در افزایش مشارکت آنها در نماز جمعه موثر باشد. از سویی دیگر، سایر متغیرهای دموگرافیک از قبیل وضع تاهل، تحصیلات، درجه، وضع اقتصادی و اجتماعی در میزان شرکت کارکنان در نماز جمعه تأثیری ندارد و این تأییدی بر این مدعی است که شرکت در نماز جمعه ویژه گروه خاصی نیست و داشتن هرگونه امتیاز در نماز جمعه به‌جز تقوی الهی باطل است [۳]. بر این اساس لازم است، تلاش و تبلیغی عمومی در زمینه نماز جمعه صورت گیرد. تذکر و یادآوری نماز جمعه در تمامی مراسم رسمی و غیررسمی، یادآوری نماز جمعه در روزهای چهارشنبه و پنج‌شنبه و آموزش اهمیت آن به عنوان یک واحد درسی در تمامی دوره‌های آموزشی رسمی و غیررسمی در سازمان و حتی تعطیلی روز پنج‌شنبه که افراد بتوانند در این روز به امورات خانوادگی بپردازند تا در روز جمعه با خیال راحت‌تر در نماز جمعه شرکت کنند می‌تواند موثر باشد.

به عنوان چهارمین شیوه برای افزایش شرکت کارکنان در نماز جمعه توجه به مواردی از قبیل محیط نماز جمعه، خطبه‌ها و نقش امام جمعه است. ویژگی‌های امام جمعه با میزان شرکت در نماز جمعه به عنوان سومین عامل اثر بخش به میزان ۰/۳۶ رابطه همبستگی مثبت و معنی‌داری دارد. مطابق یافته‌های پژوهشی محتوای ضعیف خطبه‌های نماز جمعه، تکراری و جناحی بودن آن از جمله آسیب‌های نماز جمعه است [۱۶] و می‌تواند موجب کاهش شرکت افراد در نماز جمعه شود. امام جمعه عادل، متقی، توانمند و دارای مهارت سخنوری و با جهت‌گیری جوان‌محوری در خطبه‌ها و بیان خطبه‌های پرشور، مطابق نیاز روز مردم و تبدیل صحنه نماز جمعه به صحنه عدالت، حل مشکلات و برابری و مساوات می‌تواند موجب افزایش مشارکت در نماز جمعه شود.

نتیجه‌گیری

در مجموع می‌توان گفت که شرکت در نماز جمعه متغیری چندعاملی است که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی در

آن نقش دارند. از بین این عوامل، داشتن اعتقادات دینی، تقیدات مذهبی و داشتن ارزش‌های انقلابی اهمیت بیشتری دارند و تقویت آنها موجب افزایش شرکت افراد در نماز جمعه می‌شود. این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش‌های دیگر نیز [۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۶] منطبق است.

تشکر و قدردانی: در پایان لازم است از سازمان تحقیقات بسیج که زمینه اجرایی طرح را فراهم ساخته و پشتیبانی اجرایی آن را بر عهده داشت به نام سپاس و قدردانی یاد کنیم.

منابع

- ۱- هادیان فر حبیب. احساس ذهنی بهزیستی و فعالیت‌های مذهبی در گروهی از مسلمانان. اندیشه و رفتار. ۱۳۸۴؛ ۴۱(۲): ۳۲-۲۲۴.
- ۲- شجاعیان رضا، زمانی منفرد افشین. ارتباط دعا با سلامت روانی و عملکرد شغلی کارکنان فنی صنایع مهمات‌سازی. اندیشه و رفتار. ۱۳۸۱؛ ۸(۲): ۹۰-۳۳.
- ۳- میرزا اسکندری طیبه. بررسی اثرات اجتماعی سیاسی نماز جمعه [پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد]. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران؛ ۱۳۷۲.
- ۴- قرآن کریم، سوره جمعه آیه ۹.
- ۵- مجلسی محمدباقر. بحار الانوار. جلد ۲۰. چاپ سوم. تهران: کتاب‌فروشی اسلامیة؛ ۱۳۷۴. ص. ۱۲۶.
- ۶- کلینی ابوجعفر محمد بن یعقوب. اصول کافی. جلد ۳. مصطفوی سیدجواد، مترجم. مصطفوی سید جواد، شارح. تهران: دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام؛ بی‌تاریخ. ص. ۴۱۵.
- ۷- قرائتی محسن. راز نماز، بخش نماز جمعه. [تاریخ ارجاع ۱۳۸۴]. دسترسی: <http://qaraati.net/library/show.php2bn=98start=78394>
- ۸- مقام معظم رهبری. دیدار اعضای ستادهای نماز جمعه سراسر کشور در تاریخ ۸۱/۵/۵ پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای؛ [تاریخ ارجاع ۱۳۸۴]. دسترسی: <http://www.khamenei.ir/fa/speech/detail.jsp?id=810505A>

۹- مقام معظم رهبری. پاسخ به استفتائات ۶۰۶، ۶۰۸ و ۶۰۹ پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای؛ دسترسی: <http://www.khamenei.ir/fa/treati64.233.161.104/search?q=cache:4rotvg2k4smj>

۱۰- ستاد اقامه نماز. بررسی اثرات اجتماعی و سیاسی نماز جمعه. پژوهش دولتی؛ ۱۳۷۱.

۱۱- واحد پژوهش معاونت سیاسی. نماز جمعه به‌عنوان رسانه‌ای اسلامی. مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما؛ ۱۳۷۵.

۱۲- پژوهش مرکز مطالعات و سنجش برنامه‌ای. نظرسنجی از مردم شهر تهران درباره نماز جمعه. مرکز تحقیقات صدا و سیما؛ ۱۳۷۵.

۱۳- آرون ریمون. مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی. چاپ ششم. پرهام باقر، مترجم. سازمان انتشارات آموزش و انقلاب اسلامی؛ ۱۳۸۲.

۱۴- راش مایکل. جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی. صوری منوچهر، مترجم. سمت؛ ۱۳۷۷. ص. ۱۳۵-۱۰۲.

۱۵- فرحجی مریم. نظرسنجی از نمازگزاران جمعه شهر تهران. مرکز تحقیقات صدا و سیما؛ ۱۳۷۵.

۱۶- مرکز مطالعات و سنجش برنامه‌ای. تحلیل محتوایی خطبه‌های نماز جمعه تهران. مرکز تحقیقات صدا و سیما؛ ۱۳۷۵.

۱۷- اینسی جعفر. بررسی برخی عوامل مرتبط با حضور بیشتر نمازگزاران دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله (عج) در نماز جماعت [پژوهش مرکز تحقیقات علوم رفتاری]. مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات دومین اجلاس نماز در نیروهای مسلح. پژوهشکده تحقیقات اسلامی و نمایندگی ولی فقیه در سپاه؛ مرداد ۱۳۸۴. ص. ۸-۳۰۷.

۱۸. دفتر مشارکت امور زنان وزارت کشور. میزان مشارکت زنان در مسایل سیاسی و اجتماعی (۱۳۸۳). سایت مرکزی جامعه جوانان ایرانی؛ [تاریخ ارجاع ۱۳۸۴]. دسترسی: <http://www.syna.ir/?Newsid=20279>

۱۹. دلاور علی. روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: نشر ویرایش؛ ۱۳۷۷. ص. ۲۰-۱۱۵.

20- Kirejcie RV, Morgan DW. Determining sample size for research activities. Edu Physiological Measur. 1970;30:607-10.

